

Вона мала псевдо «Надія»

Їхнє життя нічим особливим не вирізняється з-поміж сотень тисяч західноукраїнських селян, висмикнутих із рідних теренів і кинутих на муки, страждання, смерть у таборах і холодних непривітних закутках комуністичної імперії. Однак, то є тільки їхнє життя і воно неповторне. З таких сторінок і складається тяжка й трагічна історія українського народу.

Родина Сьомака Олексія Матвійовича проживала на зеленому хуторі «Заклинне» між Яринівкою та Антонівкою, який пам'ятаю з далекого дитинства, коли бігала до дідуса на гостини. Здалеку виднілась хатина із солом'яною стріхою, хлів та на віддалі від обійстя величезна клуня, а ще копанка, де вперше побачила рибу-в'юна, про яку так часто розповідав тато. Дідусь Лексійко (так по-вуличному називали дідуса в селі від імені Олексій) і бабуся Салька (Єлизавета Покотило, друга дружина дідуса) завжди частували запашними млинцями з медом, розповідаючи історії зі свого тяжкого дитинства. Але чомусь ніколи дідусь не зачіпав теми життя своєї найулюбленішої доньки Надії (за паспортом Анастасія Олексіївна Сьомак).

Їхня сім'я була велика: найстарша донька Катерина (1924 р. н.), далі Анастасія (1926 р. н.), Семен (1929 р. н.), Пилип (1931 р. н.), Адам (1934 р. н.), двійнята Марія та Остап (Євстафій) (1937 р. н.), Юхим (1942 р. н.), Павлина (1940 р. н.) та найменший Іван (1947 р. н.).

Мій дядько Семен згадує: «Тяжко розповідати про голодне, босоноге дитинство, коли мати витягувала з печі горнятко з картоплею і викидала на стіл, щоб нагодувати свою босоногу малечу, найменший Іван, дивлячись на тітку, що прийшла з Данчимоста провідати рідню, вигукував: «Хапай, бабо, бо не буде». Сім'я була дружна і працьовита, тримали велике господарство: корів, пару волів, овець, птицю. Дідусь мав свою пасіку, необхідний реманент, а ще - 8 га землі та ліс навкруг оселі. З цього й жили, утримували сім'ю, щодень важко працювали з ранку до вечора. Іноді сусідські хлопчачки збиралися толокою косити збіжжя. Малеча старалась допомагати батькам в усьому. Дівчата порались в хаті, господарювали, прями, ткали. Хлопці працювали в полі, пасли худобу, заготовляли ліс і т.д.

Настав 1941 рік. Ніхто не знав, чого чекати і на що надіятись. Війна розпочалась і тривоги обсіли сім'ю ще більше, адже жили на хуторі, через який нерідко проходили і військові підрозділи, і партизанські загони різних мастей. Це, зрозуміло, створювало для великої родини чималу напругу та загрозові ситуації. Мій тато згадує, коли в осінню пору кололи кабана, то мати завжди робила ковбасу і залишала її в бочці, пересипаючи попелом (так краще зберігалась), а зверху насипала ще великий шар попелу, щоб ніхто не здогадався, що там знаходиться. А коли в 1943 році в зимову пору на хутір навідалися медведівці (партизанське з'єднання під командуванням Дмитра Медведєва, співробітника

дованих жителів Яринівки. Біля ями стояли німецькі кати з автоматами. Людей підводили туди і розстрілювали. Стояв несамовитий крик тих, хто падав у яму, і тих, хто змушений був дивитись на це. Німці не шкодували нікого: ні малих, ні старих, розстріляли 375 чоловік. Серед загиблих було 130 поляків, які жили на хуторі Паніво. У пам'яті моєї родини цей жахливий день залишився на все життя, людський стогін, який чувся з ями ще і на другий день, забути неможливо, а ще крик юної полячки, яку волокли до ями за довге, красиве волосся...

На той час тітці Анастасії було уже 17 років. Молода дівчина, що бачила поневіряння українців, мріяла про кращу долю для своєї землі, свого народу. Вона потрапила до числа тих добровольців, що проходили військову підготовку за сприяння підпільної на той час організації - ОУН-УПА. Навчання велось в с. Яблунне щонеділі. Було там багато молоді з навколишніх сіл. Як згадувала тітка Надія, першої неділі вивчили присягу-молитву, багато говорили про Україну, співали українські пісні, читали твори українських письменників. Тітка проходила вишкіл медсестер. Молодих дівчат навчали робити перев'язки. Коли вночі приїздила фура з пораненими бійцями, вони надавали їм першу медичну допомогу і допомагали переправити в надійне місце для повного одужання. А ще молода дівчина вивчала карти, місцевість.

По закінченні навчання стала зв'язковою, їй присвоїли псевдо «Надія». Із спогадів тітки її завдання полягало у передачі послань двох видів: «кур'єр» — термінове, яке необхідно було швидко, незважаючи на обставини, передати з рук в руки, та «грпса» — менш термінове, яке потрібно було віднести у певне зашифроване місце.



відпустять, багато пролила сліз. Але марно, Надію-Анастасію, як ворога радянської влади, відправили до Рівненської в'язниці, де молода дівчина зазнала тяжких тортур. Матері арештованих дітей збирали сьакі-такі харчі, наймали підводу і їхали до м. Костопіль, а там далі добирались до м. Рівне. Донька дуже чекала передач від рідних. З маленьким вузликом мама приходила до в'язниці, але все було безрезультатно. Слід сказати, що тоді у в'язниці перебували молоді люди 17-18 років та діти 13-14 років. Тюрма була переповнена. Всі плакали,

НКВД), що перевіряли всі хутори на присутність бандерівців, то знайшли діжку, в якій був попіл, та почали з неї все витрушувати і знайшли ковбасу. Мати довго вмовляла не забирати харч, просила змилюватись над багатодітною родиною, але все було даремно. Бабу Зіну відкинули прикладом і забрали все, пішли, залишивши після себе лише брудну лайку. Іноді в лісі зупинялись упівці, з їх розмови розуміли, що ті хлопці здалека (Львів, Закарпаття), їх було по 80 чоловік і більше. Вони частували босоногу дівтуру гостинцями, а іноді навіть приносили їжу, яка в них залишалась. Через хутір проходили і ковпаківці (партизанське з'єднання під командуванням Сидора Ковпака), напували коней біля колодязя і були напрочуд доброзичливі.



В урочищі «Паровище» стояли німецькі підрозділи, які охороняли залізничну колію. Гітлерівці ходили по селу і забирали в людей харчі, свиней, корів.

У 1942 році тяжко захворіла сестра Павлина. Ні лікарів, ні ліків не було, а дівчинка мала всього 2 роки. Мати не відходила від крихітки, але так і нічого не змогла вдіяти. Дитина померла і смерть доньки тяжким тягарем лягла на серця батьків.

Потім був тяжкий квітень 1943 року. Якраз на Вербну неділю о 8-й годині ранку Яринівку оточили німці. Вони приїхали в село на машинах з Костополя, а також на підводах із ст. Моквин та с. Поляни, оточили село і почали зганяти жителів до школи. Хто втікав, по тих відкривали вогонь. Серед зібраних в школі селян фашисти відібрали сім'ї тих юнаків і дівчат, які були записані для вивезення в Німеччину. Приречених виводили родинами на подвір'я, роздягали і вели до завчасно приготовленої ями. З села не випускали нікого. Молодь ховалась в лісі, на хуторах. Незважаючи на те, що сім'я мого дідуся проживала на хуторі, декому з них довелося також бути свідками тих страшних подій. Майже всім дітям разом з матір'ю вдалося схватися в болоті неподалік хутора. А от дідуся Олексій, а також мій тато Пилип бачили це жахіття. В пам'яті тата назавжди закарбувалися високі ялини, з-за яких своїми дитячими очима він спостерігав, як нещасні копали величезні ями, а староста по списку викликав людей. Інших відводили німці вбік і заставляли бути спостерігачами. Із сім'ї мого дідуся до Німеччини не відправляли нікого, завдяки тому, що тітка Катерина працювала на залізничній колії, а тітка Настя її підміняла, іноді просто допомагала. Інші діти ще були малі.

Одночасно запалало все село, горіли будинки замор-

При небезпеці послання потрібно було знищити, пережувати в роті і проковтнути. В основному вона носила «грипси» до сіл Яблунне, Поляни, Антонівка, в Костопіль. Рідні дуже переживали за доньку. В 1944 році батька призвали на фронт (повернувся додому в 1946 році після госпіталю, бо був поранений в ногу). Мати ще більше переживала за своїх дітей, особливо за старших. Семен замінив батька по господарству. Материнське серце боліло, щоб його не забрали в армію, бо підходив уже відповідний вік.

Надія довгий час крадькома, щоб ніхто не здогадався, допомагала патріотам-оунівцям. Але були зрадники, що видавали молодь енкаведистам. Так сталося і в с. Яринівка. За одну ніч арештували більше 12 молодих хлопців і дівчат (Борейчук Уляну Максимівну, Попружук Євдокію Степанівну, Захарко Федосію Архипівну і багато інших). Прийшли два енкаведисти і до родини Сьомаків. Якраз тоді юна Анастасія збиралася на роботу. Дядько Семен згадує: «Енкаведисти зайшли до будинку і зразу запитали у молодшої дівчини: «Как тебя звать?» Вона замешкалась і відповіла: «Настя». У енкаведистів на обличчі з'явилось здивування і вони вийшли в сні та вивели за собою Настю. Що там відбувалось, ніхто не бачив. Згодом почули, як дівчина вигукнула: «Ой, мамо, мамо!» Мати вискочила у сні і заголосила. Тоді всі зрозуміли, що Настю забирають до в'язниці».

Двоє слідчих проводили довгі і тяжкі допити. Хлопців дуже били. Дівчат роздягали і допитували. Надію після допиту відпустили (вона за паспортом була Анастасія, всі знали, що зв'язковою була «Надя»), але один односельчанин показав на неї і її знову кинули до в'язниці. Довго мати оббивала казенні пороги в надії, що дочку

бо були голодні і брудні.

У 1945 році, 8 березня, 18-річну Анастасію Сьомак як зрадника радянської батьківщини, «буржуазну націоналістку» засуджено військовим трибуналом до 10 років каторжних робіт і 5 років поселення в сибірську тайгу. Донька мамі передала із в'язниці ниточку із десятима вузликами і та зрозуміла, що Настя засуджена на 10 років ув'язнення.

Спочатку Надію етапували у в'язницю м. Харків. Там вона разом із такими ж молодими дівчатами і хлопцями працювала на заводі «Серп і Молот». Тяжка праця повністю виснажувала їх. Провідати свою доньку у м. Харків приїздила мама Зінаїда. Вболіваючи за доньку, вона поїхала б і на край світу, аби хоч якось допомогти їй. Мамі вдалося передати доньці хоч децицію харчів з рідного краю. Це була остання зустріч доньки і матері на українській землі, тому що далі молодих україночок повезли в Сибір (Красноярський край). Везли в товарних вагонах, обплетених колючим дротом, обставлених дикими озвірілими конвоїрами, що не реагували на жодні прохання, ні на мольбу. Вони були бездушними, адже їм наказали вищі офіцери НКВД, що везуть не людей, а бандитів, зрадників «советської родини».

Етапи були найстрашніші в житті в'язнів. Весь час у холоді і голоді, без води, без теплої страви, в тісноті, в темряві, без лікарського нагляду, безкінечні перевірки у вагонах, глум та знущання — все це вкорочувало багатьом в'язням мученицьке життя. Раз на добу давали шматочок хліба, трішки води і причому воду давали лише ту, що зливали з паровоза. Належало ще щось до хліба — цукор, риба або консерви, але цього не давали, бо конвоїри все це продавали і пропивали, а за те ще жорсткіше знущалися над в'язнями.

Коли засуджені приїхали на місце, то були шоковані побаченим: страшні бараки, поношений, закритий одяг, бруд. Взуттям слугував шматок шини, прив'язаний до ніг шнурками. Каторжна праця, напівголодне існування, люті морози, холодні бараки... Тут були жінки різного віку — від наймолодшого до похилого. Працювали дуже тяжко, валили ліс. Кожного дня давали рознарядку на вирубку. В бригаді, у якій трудилась Настя-Надія, було 10 чоловік, але разом з «політичними» були і «блатні», які не хотіли працювати взагалі, іноді просто відпочивали під кущами, а за них норму потрібно було виконувати іншим. Дівчата надрились на роботі, щоб отримати баланду і хліб. А ще доймало свавілля наглядачів, холод і постійний голод. Тітка згадувала, часто темніло в очах. Коли в неділю не працювали, то відповідно і продовольчий пайок зменшувався. Молоді, змучені дівчата, жінки не могли спати від буркотіння в животі. Так вони страждали за те, що любили Україну, готові були віддати за неї життя.

Там Надії випало познайомитись із сестрою Степана Бандери — Владимиром (Владимира Андрієв-на Бандера-Давидюк арештована за зв'язок з ОУН разом з чоловіком Теодором Давидюком). Це ім'я для всіх

було незвичне. Молодь любила порозмовляти з нею. Незважаючи на те, що на перший погляд ця жінка здавалась маленькою і незграбною, але вона була дуже щира душею. Засуджена 7 вересня 1946 року на 10 років виправно-трудова таборів і 5 років позбавлення прав з конфіскацією майна. Приємно було з нею на чужій землі згадати неньку-Україну, рідних, тихенько поспівати українських пісень.

У сибірській неволі дівчині довелося почути пісні у в'язничні тоді уславленої співачки Лідії Русланової, яка відбувала покарання за «антирадянську пропаганду». Зі слів тітки, то була дуже сильна жінка, яка не піддавалась відчаю. Відбувала покарання в тому ж таки таборі і дружина Молотова (міністра закордонних справ СРСР) Жемчужина Поліна (за зв'язок з єврейськими націоналістами) засуджена на 5 років). Із розповідей тітки, вона була дуже амбітною і вольовою.

Але дійсність є дійсність. Важка робота гнобила. Під час вирубки лісу тяжке дерево впало Анастасії на ногу, від чого стався відкритий перелом кістки і почалося довге лікування. Півроку перебувала в госпіталях. Нога дуже боліла. Довго не могла на неї ставати, отож ходила з паличкою. Але ця страшна прикрість врятувала життя дівчині, навряд чи вижила б вона в тих страшних умовах. Через деякий час повернулася на роботу, але вже не на лісопояс, а на станкобудівний завод, де підмітала стружку. Завод перевезений з «Великої землі» в роки війни мав лише дах, побудований похапцем і дуже продувався вітрами. Було холодно і голодно, але світ не без хороших людей. Надію-Анастасію прихистила милосердна комірниця. Іноді пускала погрітися, попийти теплого чаю.

Через 9 років жінку етапували до Казахстану, у Караганду. І знову почалося табірне життя. Там було 10 бараків, в яких розміщалися люди побригадно. Були жіночі і чоловічі приміщення, де перебували люди різних національностей, проте кожен горнувся до свого: українець до українця, росіянин до росіянина і т. д. Але всі жили мирно. Там молода поліщучка працювала на кам'янодробильному заводі. Як згадувала тітка, на роботу возили машинами з великими бортами, там ще три наглядачі завжди стояли над невольниками. Робота була дуже брудна і виснажлива.

Дівчина здружилась із молодістю українкою з Сарненського району. У них було багато спільного. Вони могли довгими вечорами говорити про свій рідний край, дру-

зів, які залишилися на Поліссі. Подруга товаришувала з молодим юнаком, який також був на поселенні. Їх відділяв одне від одного колючий дріт, який розділяв чоловічу і жіночу зони. Та крізь відстані та іржу дротів він (невільник) відчував і любив у ній чистоту і незламність, вірність принципам честі, непідвладність табірним правилам, які знівечили не одну долю. Іноді вони зустрічались, іноді листувались (передавала записки шофером, що їздив до чоловічого бараків). Одного разу дівчина передала лист і внизу намалювала український синьожовтий стяг. Записка попала до конвоїрів і почалися масові обшуки та арешти. Тітка Надя дуже переживала за подругу і, звичайно, за себе, бо залишилось всього 3 місяці до закінчення строку. Дуже хотілось на Україну, побачитись з родиною. Подругу арештували і засудили ще на 10 років ув'язнення. Для неї цей вирок був страшним. Із заслання вона вже не повернулася...

На поселенні Надія-Анастасія працювала маляром-штукатуром. Там познайомилася з молодим юнаком із Львівщини Степаном Хацком. Він також відбув 10 літ каторги і 5 років поселення за участь у визвольній боротьбі в рядах УПА. Його сім'я була виселена в м. Кемерово.

Згодом молоді одружились. Там народився їхній первісток - син Микола, а потім двійнята Олексій та Юрко. Приїздили провідати свою сестричку брати Адам та Юхим. Дядько Адам там познайомився із молодістю, красивою дівчиною з Івано-Франківщини Кіндрат Ольгою, сім'я якої була виселена за зв'язок з УПА, без права повернення в Україну. Згодом одружився з нею, а через деякий час молоді подружжя переїхали жити в с. Мала Тур'я Долинського району Івано-Франківської області.

Нарешті прийшла пора повернутися в рідний край. Їхали додому з великою радістю. Та не все було так просто: з чужини випустили, а вдома влада не хотіла їх приймати. Тоді молоді подружжя переїздить на Львівщину, звідки родом був юнак. Із заслання повертається вся його родина. Тяжко було облаштовуватись. Ще довго відчували пильне кагебістське око, та муки і поневіряння вічними не можуть бути.

І все-таки Надії вдалося поїхати в своє рідне село Яринівку. Мріяла повернутись в Україну і повернулася, раділа зелені, запаху багна в лісі, цвіту льону. Пригорнулася до батьківського плеча, поцілувала своїх братів і сестер, гірко заплакала на могилі сестри та матері, яка так і не діждалась своєї красуні з чужих країв. Мати померла в

1956 році, бо дуже хворіла. Боліло серце, це і не дивно - стільки страждань випало на її долю.

Брати і сестри дуже любили свою сестру, а батько до останніх днів бідкався долею своєї доньки Анастасії. Завжди виглядав її з далеких країв. Радів приїзду онуків (у дідуся було 25 онуків і 46 правнуків). Але на той час всі в селі відсторонено ставились до молодої жінки, яка носила клеймо «ворог народу». Вона не розповідала ніколи про свої поневіряння, боячись зашкодити родині. Не раз мені спадало на думку, як ця тендітна жінка могла перенести страшні випробування – арешти, суди, каторгу, холод, голод, знущання. Уже в зрілому віці, будучи тяжко хворою, Анастасія розповіла своєму найстаршому сину Миколі про свої молоді роки і тяжку долю. Вона пригадувала своє страшне минуле і плакала.

А коли в Яринівці відкривали пам'ятний знак воїнам УПА, тітка зголосилася поїхати на цю урочистість. Текли сльози по її змарнілому обличчю, відчай переповнював душу, що лише через стільки років вона змогла розповісти людям про своє важке життя. Коли з її уст лунали сумні слова про неньку-Україну, натовп змовк і всі лише слухали прекрасні слова: «Душа щемить і рветься в далечінь туди, де льон цвіте і небо синє-синє, Україно мила, мила ти навек. Молюсь за тебе, ти моя єдина!». Навіть сини не знали, що там далеко, в чужих краях їхня ненька потайки писала вірші про тяжке життя в неволі, про рідний край, про Україну...

Чи була в тітки Надії-Анастасії образа на владу, яка так жорстоко повелася з нею і її сім'єю? Можливо, була, тільки вона ховала її глибоко, боячись потрапити в жорна нових репресій. Чи була ідея, за яку мучилась у в'язниці, таборах, на заслання? Чи ненавиділа своїх мучителів? Хто зна... Якщо про те заходила мова, то в тітки тремтіли губи, а очі ледве стримували сльози. «Таке було врем'я...», – одне від неї чути. І наводила приклади зі Святого писання. Вона була глибоко віруючою людиною. «Так мало бути», – робила висновок. Та найголовніше те, що дочекалася реабілітації, доживала життя з чесним ім'ям в незалежній Україні, за яку вона боролась і страждала на каторзі.

Померла тітка Анастасія-Надія в 2013 році на 87 році життя і лише тепер маємо змогу розповісти про долю цієї мужньої і щирої українки.

Світлана КРИВЕЦЬ,
с. Зірне.